

ИЛЛƏРДƏ ИЗЛƏР

Өтən иллəрдən бизə мисилсиз сənət инчилəri јадикар галмышдыр. Лакин бу инчилəрин бир чоху һəлəлик арашдырылыб үзə чыхарылмамышдыр. Бунунда əлагəдар олараг 1968-чи илдə республикамызда Мəркəзи Дəвлət Сəсјазма архиви јарадылмышдыр. Бəс архив индијə гəдər мусиги тарихимизин арашдырылыб үзə чыхарылмасында нə кими ишлэр кəрмүшдүр?

Гејд етмək лазымдыр ки, мусиги мэдəнијјəти тарихимизин тəдгигиндə вə инкишафында Азэрбајчан ханэндəлəринин ХХ əсин əввəллəринə аид сəс јазмаларындан ибарət олан фоно—сənəдлэр мүстəсна əһмијјətə маликдир. һəмин сənəдлəрин əсас һиссəсини тəшкил едэн граммафон валларыны əлдə етмək мəгсəди илə архивимизин əмəkдашлары тезтез республикамызын рəјонларына е'зəмијјətə кедирлэр. Белə ахтарышлар јакшы нəтичəлэр вермишдир. Республикамызын мүхтəлиф јерлəриндэн топладығымыз һəмин фоно—сənəдлəрин əксəријјəти ХХ əсин əввəллəриндə Парис, Варшава, Рига, Кијев, Тифлис вə Бакы граммафон чəмијјəтлəri тərəфиндэн мəшһур Азэрбајчан ханэндəлəринин сəслəri јазылмыш граммафон валларыдыр. Бунларын ичəрисиндə Мəшəди Мəммəd Фəрзəлијевин сəси јазылмыш 20-јə гəдər граммафон валы вардыр ки, бунларын һамысы архивин «Гызыл фонд»уна дахил едилмишдир.

Лакин кениш репертуара малик олан бу мəшһур ханэндəнин сəси јазылмыш граммафон валлары һəлə дə ажры-ажры шəхслəрдə вə мүхтəлиф тəшкилатларда галмагдадыр. Əминик ки, бүтүн сənətсəвэрлэр сəсимизə сəс верəчək вə севимли ханэндəмизин ирсинин тамамилə топланылыб дəвлət мүһафизəсинə верилмəсиндə бизə јакшындан кəмəkлик кəстəрəчəклэр. Биз ахтарыш нəтичəсиндə тап-

дыгымыз ики мугънына һаггында мөлүмат веририк.

1. Машәди Мәммәд Фәрзалиев

Машәди Мәммәд Фәрзалиевни ады XIX әсрин II ярмысында мусиги аламини кәлимиш көркәмли Азәрбајчан ханәндәләри илә бир сырада ифтихараа чәкилар.

Машәди Мәммәд олдугча малаһәтли сәсә, чошгун зәнкуләжә малик бир ханәндә олмушдур. Әслән шушалы олан бу сәнәткар орада чох аз јашамыш, чапан вахтларында бир мүддәт Кәнчада, сонралар исе Тифлис, Батум, Владикавказ, Истамбул вә с. шәһәрләрдә јашајараг ханәндәлик етмишдир. Загафгазијада, Орта Асијада, Туркијәдә, һәтта Авропада танынган бу көркәмли сәнәткарда бөјүк ханәндәләрә хас олан көзәл бир хүсусијәт вармыш. О һәм бәл, һәм орта сәсдә, һәм да зилдә мәһәрәтлә охујармыш. Елә буна көрә дә машһур мугънинмиз Чаббар Гарјагды оглу Машәди Мәммәдин сәсинә бөјүк гимәт вермиш вә ону өзүнә «срәгбә» һесаб етмишдир. Машәди Мәммәдин маһни репертуары һәмшәкә зонкин вә орижинал олмушдур Ханәндәни бөјүк усталыгла охуладу «Баяты-Күрд», «Раст», «Шур», «Чаркаһ», «Күрдү-Шаһназ», «Һејраты»,

«Мәнсуријә», «Симаји-Шәмс» муғамлары, һабәлә онларда тәсниф вә ел маһнылары даим рағбәтлә гаршыланмышдыр.

Әсримизин әввәлләриндә башга ханәндәләримиз кими Машәди Мәммәд дә машһур граммафон ширкәтләринин нәзәриндән јайынмамышдыр. 1912-чи илдә «Спорт-Рекорд»ун дәвәти илә о, Варшаваја кедиб 40-а гәдәр муғам, тәсниф сә халг маһнысы вала јаздырмышдыр. Бизә јадикар галан бу граммафон валларына гулаг асдыгча һәр кәсин гәлбиндә онун ифачысына дәрин бир минәтдарлыг һиссә ојнаыр.

Бир вахт өз сәнәтинин бүтүндүклә халгына верә билмәјән Машәди Мәммәд Фәрзалиев Азәрбајчанда Совет һакимијәти гурулдугдан сонра буна кениш имкан тапыр. 1923-чү илдә истедадлы сәнәткәры Кәнча шәһәр мусиги мақта бина дәвәт едирләр. О бурада муғаматдан дәрс дејәрәк кәч ханәндәләрин јетишмәсиндә мүһүм рол ојнаыр.

Машәди Мәммәд Фәрзалиев даим зонкин халг мусигисиндән илһам алымыш, һәмшә она архаланмышдыр. Елә буна көрдәдир ки, онун алтымыш ил бундан әввәл граммафон валларына јаздырдыгы маһнылар бу күнә гәдәр өз тәрәвәтнин горујуб сахлаја билмишдир.

Машәди Мәммәд Фәрзалиев ифачылығынын ел јаһны хүсусијәтләриндән бири да онун охуладугу мәтин мөзуну илә мусиги арасында һармоник вәһдәт јаратмасы, һәм дә мисра вә сөзләри олдугча ајдын тәләффүз етмә мәһәрәти олмушдур. Чәсарәтлә демәк олар ки, бу машһур ханәндә охуладугу газәлләрин һәр мисрасыны, бәлкә дә һәр кәләминин сон дәрәчә алашыгылы тәләффүз етмиш, бунула да диләјичиләрин бөјүк мәнәбәтнин газанмышдыр.

2. Күлләр ханым

Архивин фоно-сәнәдләри ичәрсиндә әсримизин әввәлләриндә фәалијәт кәсә, тәрмиш ханәндәләрин сәсләри јазылмыш граммафон валлары мүстәсна әһмијәт тә маликдир. Бунларын ичәрсиндә биһи вад диггәти даһа чох чәлб едир. Бу граммафон валынын бурахылдыгы вахтдан 60 ил кечмәсинә баһмајараг орада сахлан сәс нә гәдәр тәрәвәтли, нә гәдә үрәјәјатаидыр. О сәсә гулаг асдыгча санки бир әср кечмишә гајыдыр. Көрәсән о сәс кими һарајалајыр, кәрсән һансы карваны дајандырмаг истајыр, бәлкә сәсин сәһри илә бир-бирини архасына дүзүлүмш илләри јолундан сахламага, бу ечәзкар сәс динләмәј чагырыр.

Валы охудуруг. Отағы гәдим бир маһны бүрүјур:

Јери, дам үстә јери,
Ај гызыл чам үстә јери.
Ајағларын ичисә,
Ај чых синәм үстә јери.

Бу ечәзкар сәс гадын-мугънын Мирзә Күлләр ханымны сәндир.

Мирзә Күлләр ханымнын малаһәтли сәси гулағымызда әкс-сәда верир. Онун тәләјини дүшүнүрүк ки, әкәр јашадыгы дөрүн адәт-әһ-әнәс имкан версәјди, өз јахын адамларынын һәдә-горхусу олмасајды, инди о, сәнәт аламиндә даһа машһур оларды. Бәлкә дә онун ады көркәмли вокал усталарынын ады илә бирликдә чәкиларди. Онун тәләјини дүшүнүкчә мәнәви әзәб вә тәзјиг алтында севимли пешәсини чәтинликлә дә олса давам етдирән, елин шадлыг мәрәсимләриндә сөнмәз ешг илә оху-

ан бу икид гадын нэзэримиздэ сэнэт фэдаиси, өзүнү ода-алова атан пэрванэ фэки чанланыр. Зэманэсинин һагсызлыгы жэнч гызы ата евиндэн, јурдундан-јува-фындан дидэркин салса да, онун гэлбиндэ көзэрэн сэнэт ешгини сөндүрэ билмэ-чишди. Онун сэнэт ешги илэ дөјүнэн гэлби догма Чавад кэндикин дар чэрчи-вэсинэ сығмамышды. О өз мэлаһәтли бэси илэ һамыја севипч бэхш етмэк ис-тэјирди. Чох кечмэдэн Мирзэ Күллэрин сэси Ширван, Муған торпағындан, Кијев, Тифлис, Бакы, Кэнчэ, Ирэван кими ири шәһэрлэрдэн ешидилди.

Узун иллэр иди ки, Мирзэ Күллэрин ады унудулмушду. Лакин ону көрэнлэ-рин, тојда, мағардакы охумаларына гулаг асанларын гэлбиндэ һәмишэ јаша-мышдыр. Мирзэ Күллэр гэлблэрдэ јаша-мышдыр вэ бир дэ онун јадикары грам-мафон валларында. Јахшы ки, сэнэтсе-вэрлэр бу валлары горујуб сахламыш-лар.

Тэхминэн 1913—1914-чү иллэрдэ Ки-јевдэ фэалијјэт көстэрэн «Монарх-Ре-корд» сәһмдар чәмијјәтнини дэ'вәти илэ Мирзэ Күллэр ханым ораја кедир вэ бир нечэ муғам вэ халг маһнысыны грам-мафон валына јаздырыр. һәмин вал-лардан бири Республика Дөвләт Сәс-јазма архивиндэ муһафизэ едилир. Бу вала ханэндәнин ифасында «Мирзэ һүсејн секаһы», «Јери, дам үстэ јери» халг маһнысы јазылмышдыр.

Әминик ки, Мирзэ Күллэр вэ үмумиј-јәтлэ, әсримизин әввәлләриндэ фэалиј-јәт көстәрмиш ханэндэ вэ мусигичиләри-мизин ирсинин тамамилэ топланмасында бүтүн сэнәтсевэрлэр бизэ јахындан кө-мәклик көстәрәчәкләр.

Һасәнхан Мәдәтов.